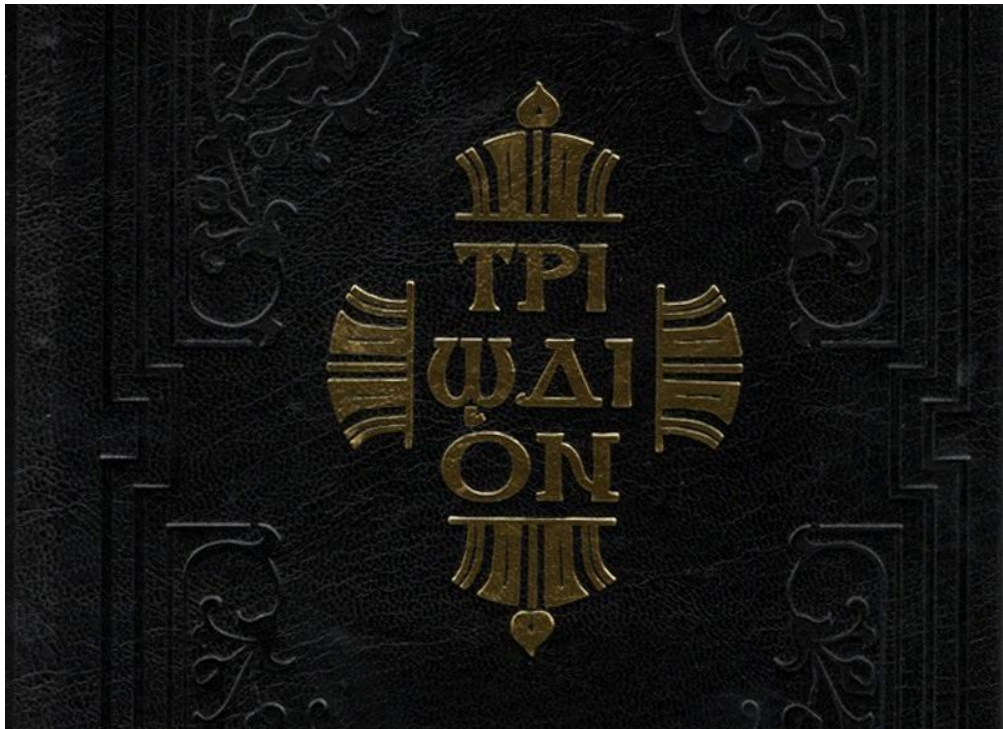

Ieromonah Petru Pruteanu

PERIOADA TRIODULUI. SINTEZĂ ISTORICO-LITURGICĂ

*Supliment revizuit și completat
la cursul despre perioadele liturgice ale anului bisericesc*

www.teologie.net
Postul Mare, 2020

- **Generalități**
- **Perioada pregătitoare Postului Mare**
- **Săptămânile și Duminicile Postului Mare**
- **Săptămâna Patimilor**

Triodul este cunoscut atât ca o *carte de cult*, cât și ca o *perioadă liturgică a anului bisericesc*. Practic, aceste două noțiuni sunt interdependente. Nu se poate stabili exact ce a apărut mai întâi: materialul imnografic al cărții sau etapele Triodului, căci este vorba de un proces foarte complex care s-a dezvoltat diferit, în funcție de timp și loc. Oricum, scopul amândurora era pregătirea ascetică și mistagogică a creștinilor pentru Paști, iar pentru catehumeni, această perioadă constituia și pregătirea pentru primirea Botezului în Sâmbăta Mare.

*Cartea Triodului*¹ apare într-o formă arhaică mai întâi în zona Ierusalimului. Aceasta a fost numită *variantea orientală a Triodului*², care a avut ca autori pe Andrei Criteanul (660-740), Cosma de Maiuma, Ioan Damaschin, Andrei Orbul, Ștefan Savaitul, Marcu Savaitul, ajuns mai târziu cleric la Sf. Sofia din Constantinopol, apoi episcop de Otrando, în Sudul Italiei.³ O altă variantă mult mai complexă este de tradiție bizantină și ea cunoaște două redactări distincte: una *catedrală*, având ca imnografi pe Theofan Graptos (†845), Iosif Imnograful din Sicilia (†863), Cassiana/Kassia, Leon VI Filosoful, Simeon Metafrast (†970), Tarasie, Gheorghe al Nicomidiei; și alta – *studită*, care are ca imnografi pe Theodor Studitul, Iosif al Thesalonicului, Clement Studitul (sec. IX), Nicolae și Antonie Studiții (sec. XI), Nichifor Kallist Xanthopol (care a scris și *Sinaxarele Triodului*), ș.a. Deja spre sfârșitul sec. al XII-lea cele două redactări constantinopolitane, alături și de cea ierusalimiteană, mai veche, formau o ediție unitară a Triodului într-o formă asemănătoare celei de azi. În 1522 apare la Veneția prima ediție tipărită a Triodului care avea și Slujba Sf. Grigore Palama, introdusă în sec. al XIV-lea de patriarhul Filotheu Kokinos. Această ediție a servit ca model pentru toate edițiile și traduceri ulterioare ale Triodului care, înainte de a fi sistematizat și tipărit, vreme de șase-șapte secole a făcut un continuu du-te-vino între Ierusalim și Constantinopol, fiind, probabil, cartea cu cea mai complexă istorie și imnografie.

La început, cartea Triodului, dar și perioada corespunzătoare acestuia, ținea dinaintea Postului Mare până la Cincizecime. Abia în sec. al XII-lea aceasta a fost împărțită în *Triodul Postului* și *Triodul Cincizecimii (Pascal)*, numit mai târziu și *Penticostar*.⁴

¹ Denumirea vine de la faptul că, în această perioadă, majoritatea Canoanelor de la Utrenie sunt alcătuite din trei ode (τριώδιον: τρεῖς ᾠδῆ – “trei cântări/ode”), deși există și Canoane cu două, patru, opt și chiar nouă cântări. Prin urmare, denumirea cărții și a perioadei liturgice în care aceasta se folosește nu este foarte exactă.

² Aici se are în vedere și imnografia Penticostarului, căci la început ele se numeau împreună - Triod.

³ Trebuie însă să menționăm că pentru această primă redactare a Triodului, denumirea este puțin improprie, întrucât Canoanele aveau 8 și chiar 9 cântări (inclusiv a II-a), nu 3 - cum va fi structurat Triodul studit -, și de unde practic vine și denumirea cărții.

⁴ Rușii și astăzi le numesc Triod: *Триодъ Постная* și *Триодъ Цветная*.

Formarea perioadei Triodului (sec. VII-XII) a fost și ea diferită la Ierusalim și la Constantinopol. Aceste diferențe sunt legate atât de durata și structura Postului Mare, cât și de perioada pregătitoare, care s-a adăugat și s-a lungit mai târziu.

Există numeroase teorii cu privire la evoluția duratei postului care, la început (sec. II-III), era de o zi, trei sau șase zile⁵, apoi s-a dezvoltat la șase, șapte sau chiar opt săptămâni. De asemenea, este interesantă originea și simbolismul numărului zilelor de post care, la început, împreună cu Săptămâna Patimilor, apoi separat de aceasta, au format așa-numita *patruzecime* – [τεσ]σαρακοστή.⁶

Dacă analizăm istoric și liturgic evoluția zilelor liturgice ale perioadei Triodului din perspectiva denumirilor și repartizării lor în zilele noastre, observăm că aceste denumiri sunt de cele mai multe ori legate de conținutul pericopei evanghelice de la Liturghie, dar și de textele innografice. Avem însă și anumite excepții care ne amintesc și de alte denumiri ale prăznuirilor din Triod care erau în vechime, în primele etape de formare a acestei cărți.

Pentru a ne face o idee despre principalele etape de evoluție a Triodului, vom reda mai jos trei tabele schematice, care ne vor arăta structura Triodului în diferite perioade și regiuni, pornind de la principalele lecturi biblice și teme duhovnicești abordate în duminicile acestei perioade.

Vechea structură a Triodului Ierusalimitean⁷

Nr. duminicii	Lecturile biblice	Tematica biblică	Observații
-2	Utrenie: Matei 5:17-48 Liturghie: Luca 7:36-50	Poruncile Legii Femeia păcătoasă	Lăsatul sec de carne
-1	Utrenie: Luca 12:32-40 Liturghie: Matei 6:16-30	Vigilența eshatologică Postul duhovnicesc	Lăsatul sec de brânză
1	Utrenie: Matei 7:13-29 Liturghie: Matei 6:1-15	Poarta cea strâmtă Milostenia și iertarea	
2	Utrenie: Matei 23:2-14 Liturghie: Luca 15:11-32	Invitații la nuntă Fiul risipitor	Tema s-a păstrat în innografia săptămânii
3	Utrenie: Matei 20:1-16 Liturghie: Luca 18:9-14	Lucrătorii din ceasul al 11-lea Vameșul și fariseul	Tema s-a păstrat în innografia săptămânii
4	Utrenie: Matei 21:33-46 Liturghie: Luca 10:25-37	Lucrătorii viei Samarineanul milostiv	Tema s-a păstrat în innografia săptămânii
5	Utrenie: Matei 23:1-39 Liturghie: Luca 16:1-38	Împotriva cărturarilor și fariseilor Bogatul nemilostiv și săracul Lazăr	Tema s-a păstrat în innografia săptămânii

⁵ Acel post primar însemna de fapt ajunare totală timp de câteva zile și nu simpla abținere de la anumite bucate, așa cum s-a practicat mai târziu, când zilele de post s-au înmulțit prea tare ca să fie ținute prin ajunare. De asemenea, este bine să știm că au existat perioade și regiuni în care sâmbăta și duminica postul se întrerupea definitiv, dar cu timpul, în aceste zile s-au adădat anumite dezlegări (la ulei și vin), postul adevărat fiind considerat cel fără ulei și cu o singură masă pe zi.

⁶ Detalii despre aceasta a se vedea în „Triodul Explicat”, pp. 17-27, 100-109, dar mai ales în teza de doctorat a PS Damaschin Dorneanu, „Dimensiunea mistagogică a Săptămânii Sfințelor Pătimiri. Elemente de antropologie duhovnicească”, Sibiu 2019, pp. 41-74 (în varianta needitată, așa cum a fost susținută).

⁷ Karabinov, pp. 25-26 și Triodul Explicat, p. 156.

Vechea structură a Triodului Constantinopolitan⁸

Nr. duminicii	Denumirea și tematica prăznuită	Lecturile biblice	Observații
-2	Duminica înfricoșătoarei Judecăți; (în Sâmbăta următoare – pomenirea morților)	Matei 25:31-46	Lăsatul sec de carne
-1	Pomenirea asceților și mărturisitorilor	Matei 6:14-21	Lăsatul sec de brânză
1	Prorocii Moise, Aaron și Samuel	Ioan 1:43-51	
2	Dreptul Noe	Marcu 2:1-12	
3	Jertfa lui Isaac	Marcu 8:34-38 (în unele Evangheliare: Ioan 4:5-42 ⁹)	În Miercurea Săptămânii a IV-a se scotea Sf. Cruce
4	Fără pomenire specială	Marcu 9:17-32 (în unele Evangheliare: Ioan 9:1-38)	
5	Fără pomenire specială	Marcu 10:32-45	

Sistemul actual

Nr. duminicii	Denumirea și tematica prăznuită	Lecturile biblice	Observații
-4	Duminica Vameșului și Fariseului	Luca 18:9-14	Urmează o săptămână cu „harti”
-3	Duminica fiului risipitor Urmează Sâmbăta pomenirii morților	Luca 15:11-32	
-2	Duminica înfricoșătoarei Judecăți Urmează Sâmbăta asceților	Matei 25:31-46	Lăsatul sec de carne
-1	Duminica Izgonirii lui Adam	Matei 6:14-21	Lăsatul sec de brânză
1	Duminica Ortodoxiei	Ioan 1:43-51	
2	Duminica Sf. Grigore Palama	Marcu 2:1-12	
3	Duminica Sf. Cruci	Marcu 8:34-38	Transferată din Miercurea Săpt. IV
4	Duminica Sf. Ioan Scărarul	Marcu 9:17-32	Minei: 31 martie
5	Duminica Sf. Maria Egipteanca	Marcu 10:32-45	Minei: 1 aprilie
6	Intrarea în Ierusalim (Floriile)		

Așa cum observăm în ultimul tabel, în prezent cartea Triodului este structurată în 3 săptămâni (4 duminici) pregătitoare Postului Mare și alte 7 săptămâni (6 duminici) ale Postului Mare. Dintre duminicile pregătitoare, primele două – a Vameșului și Fariseului și a Fiului Risipitor – au apărut mai târziu (sau, mai bine zis, au fost deplasate mai târziu aici înainte de Post), iar celelalte sunt destul de vechi, chiar dacă prin sec. XI-XII încă s-au făcut modificări în denumirea și chiar structura duminicilor Postului Mare.

⁸ Karabinov, pp. 29-30.

⁹ Obiceiul de a citi Evanghelia după Ioan în Postul Mare este din tradiția latină. Prin influența acesteia, au existat perioade când și în Răsărit, în duminica a IV-a a Postului Mare se citea pericopa despre femeia samarineancă, iar în a V-a, cea despre vindecare orbului din naștere. Ambele pericope acum se citesc în duminicile a V-a și a, respectiv a VI-a ale Penticostarului, dar după numărătoarea matematică, acestea sunt de fapt duminicile a IV-a și a V-a după Paști.

⇒ **Duminica Vameșului și Fariseului** (*Luca 18: 10-14*) este prima duminică a acestei perioade, deși sunt mai mulți liturgiști care consideră că și duminica precedată de aceasta, *a lui Zaheu Vameșul*, este legată organic de Triod, dar numai moral-spiritual, nu și liturgic.

Sfinții Părinți au așezat virtutea smereniei (relevată de pericopa evanghelică) la temelia urcușului duhovnicesc. Începând cu această zi se va cânta la fiecare Utrenie din duminicile Triodului (cu excepția Duminicii Floriilor) cântarea *Ușile pocăinței*.

În săptămâna ce urmează acestei duminici, Biserica a rânduit dezlegări la mâncare de dulce în zilele de miercuri și vineri. Unii cred că această dezlegare este dată spre întărirea fizică înainte de post, dar se pare că adevăratul motiv este legat de așa numitul *Post Arțivurion*.¹⁰

⇒ **Duminica (înțoarcerii) Fiului risipitor** (*Luca 15:11-32*), a II-a a Triodului. În trecut, până prin sec. X-XI, această pericopă se citea în duminica a II-a a Postului Mare. Și astăzi iconografia din această duminică reflectă acest lucru. Unii cred că generalizarea acestei duminici ca a IX-a înainte de Paști s-a făcut abia în a doua jumătate a sec. al XIV-lea, când în a II-a duminică a Postului Mare s-a instituit pomenirea Sf. Grigore Palama. Manuscrisele arată că acest lucru s-a întâmplat ceva mai devreme, prin sec. al XII-lea.

Începând cu această duminică și în următoarele două, la Polieleul obișnuit – Psalmii 134 și 135 – se va adăuga și Psalmul 136: *La râul Babilonului...* Acest Psalm poate fi interpretat ca un plâns al omului îndepărtat de Dumnezeu, pus în fața luptei cu păcatul și cu patimile.

⇒ **Sâmbăta (pomenirii) morților** este ziua de pomenire a tuturor celor din veac adormiți (întru dreaptă credință) – aceasta fiind în legătură cu duminica ce urmează, *a Înfricoșătoarei Judecăți* (vezi și *Sinaxarul*), dar se prezintă și ca o cateheză duhovnicească menită să ne aducă aminte de moarte. Slujba este identică cu cea din Sâmbăta dinaintea Cincizecimii.

⇒ **Duminica lăsatului sec de carne** [Τῆ Κυριακῆ τῆς Ἀπόκρεω] sau a **Înfricoșătoarei judecăți** (*Matei 24:31-46*), deși destul de veche, se pare că a apărut abia la începutul sec. al VII-lea, când împăratul Heraclius a instituit o săptămână (neutră) în care să nu se mănânce carne, ci numai lactate [τυροφαγία – mâncare de brânză] – aceasta ca un compromis între cei care se certau dacă Postul Mare trebuie să fie de 7 sau 8 săptămâni. Mai târziu, această regulă a fost

---

¹⁰ Este vorba de un post de doliu ce dura o săptămână, pe care episcopul Serghie Armeanul (sec. VI) l-a instituit în cinstea câinelui său pierdut – Arțivurion. Primul care s-a ridicat împotriva acestui “nebunesc obicei” a fost Eftimie Priblepsos care a și scris celebrul său tratat “Contra armenilor”. Acest post armenesc a fost condamnat de-a lungul veacurilor și de alți Părinți ai Bisericii: Ioan Postitorul, Teodor Studitul, Nicolae Grămăticul (Canonul 16), ș.a. Și coșții, și sirienii aveau acum, cu zece săptămâni înainte de Paști, un post de trei sau șapte zile în memoria pocăinței ninivitenilor, dar mai ales pentru a scăpa de epidemii. Se pare că nici acest post nu a fost încurajat de Biserică. Deci scopul dezlegării din această săptămână nu este unul “pedagogic” sau “fiziologic”, menit să întărească trupul omului înainte de post, căci ar fi fost instituit cu o săptămână mai târziu. Nu aceasta a fost intenția, ci una exclusiv apologetică și polemică. Astăzi, putem spune fără sfială, deși unii nu ar fi de acord, că această dezlegare (harți) nu-și mai găsește rostul, pentru că nu mai există această problemă legată strict de contextul vieții religioase de atunci. Creștinii nu țin nici posturile noastre ortodoxe, cu atât mai puțin ar fi tentați să țină acest post eterodox.

considerată ca o pregătire pedagogică pentru asceza aspră a Postului Mare. Totuși, celelalte Posturi nu au o astfel de pregătire fără carne.

⇒ **Săptămâna brânzei** [Ἐβδομὰς τῆς τυρινῆς] sau *Săptămâna albă* face o introducere duhovnicească și liturgică la Postul Mare. Triodul este folosit și în zilele de rând. Apare rânduiala Tricântărilor și alte rânduieli asemănătoare Postului Mare. Miercuri și vineri din această săptămână sunt *zile aliturgice*. În sec. IX-XII, la Constantinopol, în aceste două zile se oficia Liturghia Darurilor Înaintesfințite, cu unele mici modificări de rânduială față de Postul Mare. Neliturghisirea în aceste două zile poate fi înțeleasă doar ținând cont de regula de postire a monahilor palestinieni din acea vreme.¹¹

⇒ **Sâmbăta asceților**, cu denumirea completă de *Pomenirea tuturor cuvioșilor și de Dumnezeu purtătorilor părinților noștri celor ce au strălucit întru nevoiță*. Deși această sâmbătă e mai veche ca cea a morților, în prezent ea se prezintă ca o completare a aceleia. Biserica dă exemple vii de asceză și înfrânare. Aceste exemple nu sunt numai dintre monahi, ci de diferite categorii.

⇒ **Duminica lăsatului sec de brânză** sau **a Izgonirii lui Adam din Rai** (*Matei 6:14-21*) este numită, mai ales în Biserica Rusă, și *Duminica Iertării*. Imnografia acestei zile are un profund caracter dogmatic și, mai ales, antropologic și soteriologic. În trecut, în această zi avea loc „expulzarea” penitenților care, cel puțin până la sfârșitul Postului Mare, se pocăiau, apoi erau reintegrați în Biserică. Această practică este în strânsă legătură cu ideea despre izgonirea protopărinților din Rai.

La Vecernia ce se face în seara acestei duminici se obișnuiește ca toți creștinii să-și ceară iertare, făcând metanii unii altora. Acest obicei a primit cu timpul o însemnătate liturgică, fiind numită *rânduiala iertării*, în timpul căreia, pe alocuri, se cântă la strană Canonul Paștilor.

⇒ **Prima săptămână a Postului Mare**, numită și *Săptămâna Curată*. Luni și marți din această săptămână sunt *zile aliturgice* datorită ascezei totale a monahilor în aceste două zile. Strictețea postului e mai mare față de celelalte săptămâni. La Pavcernița Mare din primele patru zile se adaugă Canonul Sf. Andrei Criteanul preluat din Joia Săptămânii a V-a¹² și împărțit în patru secțiuni.

---

¹¹ Conform vechilor izvoare, monahii palestinieni aveau un post foarte aspru (fără nici un fel de dezlegare) în zilele de miercuri și vineri ale acestei săptămâni, ca o pregătire pentru Postul Mare (așa cum reiese și din rânduiala slujbei). Acest post a atras după sine regula monahală de a nu face nici un fel de Liturghie, în timp ce la Constantinopol se făcea Liturghia Darurilor Înaintesfințite. Se pare că dezlegarea de a mânca „(foarte) puțină brânză” în aceste două zile este mult mai târzie, de prin sec. al IX-lea, „spre surparea învățaturii lui Iacob (?) și a ereziei tetraditilor”, așa cum prevede Canonul 33 al Sf. Nichifor al Constantinopolului. Sf. Nicodim Aghioritul (sec. XVIII), comentând în Pidalion acest canon, spune că această dezlegare trebuie să se facă doar în mănăstirile unde sunt adepți ai acestor erezii și nu peste tot. Dar, întrucât tendința generală este în direcția slăbirii regulilor de post, în prezent aceste zile nu mai sunt de ajunare și, în acest caz, regula de a nu sluji Liturghie nu mai are nici un sens.

¹² Și în prezent acest Canon se citește integral în joia săptămânii a V-a, dar nu în cadrul Pavcerniței Mari, ca în prima săptămână, ci la Utrenie.

În tot Postul Mare rugăciunile au un pronunțat caracter penitențial, iar lecturile biblice sunt mai numeroase și mai lungi¹³. La toate Vecerniile zilelor de rând se citesc Paremii de la Facere și Pilde, iar la Ceasul al VI-lea, din profetul Isaia; în Săptămâna Patimilor se continuă cu Ieșire și Iov la Vecernie, și din Iezechiel la Ceasul al VI-lea¹⁴. În primele șase săptămâni Psaltirea se citește de două ori consecutiv (câte trei Catisme la Utrenie și câte una la Vecernie și Ceasuri), iar Prochimenele dinainte de Paremii sunt compuse din câte două versete din fiecare Psalm, care se succed pe durata întregului post, acoperind întreaga Psaltire.

⇒ **Sâmbetele Postului Mare:** Prima sâmbătă a Postului Mare este numită *Sâmbăta Sf. Teodor Tiron* și este legată nu de pomenirea propriu-zisă a lui (care e cu dată fixă pe 17 februarie), ci de „minunea colivelor” făcută de el în Postul Mare (vezi *Sinaxarul zilei*). Următoarele trei sâmbete: a II-a, a III-a și a IV-a, sunt dedicate *pomenirii morților*.

Sâmbăta a V-a a Postului Mare este numită și *Sâmbăta Acatistului (Născătoarei de Dumnezeu)*. Originea sărbătorii Acatistului se datorează eliberării minunate a Constantinopolului de sub asediul perșilor în anul 626. Odată cu generalizarea acestei sâmbete, bizantinii au început să sărbătorească și alte trei victorii asupra dușmanilor, câștigate tot cu ajutorul Maicii lui Dumnezeu (a se vedea istorioarele de la sfârșitul Triodului). Denumirea de *Sâmbăta Acatistului* este legată de cântarea în picioare (*ἀ-καθίζω = neședere > acatist*) a unui imn închinat Fecioarei Maria. Se pare că acest imn – *Apărătoarei Doamne...* – exista și înainte de 626 și el a fost compus de patriarhul Serghie al Constantinopolului.¹⁵ Acest Acatist a fost numit o vreme *Imnul cetății Constantinopol* sau chiar al *poporului bizantin*.

⇒ **Duminica I a Postului Mare – a Ortodoxiei**, numită în vechime (până prin sec. XI) a *Prorocilor Moise, Aaron, David și Samuel*. Denumirea actuală vine de la sărbătoarea *Triumfului Ortodoxiei* asupra tuturor ereziilor, instituită de patriarhul Metodie al Constantinopolului la 11 martie 843, deși s-a generalizat pentru prima duminică a Postului Mare abia prin sec. al XI-lea, chiar dacă sunt manuscrise care nu o menționează nici în sec. al XII-lea. Generalizarea târzie a acestei duminici poate fi demonstrată și prin lipsa unor pericope biblice specifice la Liturghie. Atât Apostolul, cât și Evanghelia se referă la vechea prăznuire a profeților Vechiului Testament, în frunte cu Moise.

Se obișnuiește în anumite locuri ca în această zi să se facă procesiuni cu icoane (în amintirea biruinței iconodulilor în anul 842) și să se citească *Synodikonul*, care este un text dogmatico-liturgic în care sunt anatemizați ereticii

¹³ În general, așa cum observă părintele Macarie Simonopetrul, specifice slujbelor din Postul Mare sunt repetările și lungimea, care sunt menite să creeze o atmosferă duhovnicească (isihastă) specială.

¹⁴ Unii liturgiști consideră că aceste citiri ar trebui să fie continuate în alți ani cu celelalte cărți din Vechiul Testament, dar vechile Lectionarii și Profetologii nu confirmă existența unei astfel de continuități de la un an la altul. Ea însă poate fi elaborată pe viitor, pentru a acoperi citirea întregului Vechi Testament. Se pare că alegerea anume a acestor cărți e legată de pregătirea catehumenilor pentru botez, dar întrucât disciplina catehumenatului și botezuri în masă la Paști nu mai există, actualul lectionar ar putea fi revizuit fără nici o problemă.

¹⁵ Unii consideră că Imnul Acatist aparține lui Gheorghe Pisidul, iar alții îl atribuie chiar lui Roman Melodul.

din toate timpurile și locurile și sunt fericiți apărătorii dreptei credințe. Acest *Synodikon* se citește și astăzi în toate Catedralele și Mănăstirile din Grecia și nu numai.

⇒ ***Duminica a II-a din Postului Mare – a Sf. Grigore Palama***, numită în trecut *a Fiului Risipitor*. În prezent se citește la Liturghie despre vindecarea slăbănogului din Capernaum după Marcu, pericopă care se citește și în perioada Octoihului, în versiunea de la Matei. Pomenirea Sf. Grigore Palama († 1359) ca apărător al isihasmului și dascăl al rugăciunii are o importanță duhovnicească foarte profundă pentru acest post.

⇒ ***Duminica a III-a din Postului Mare – a Sfintei Cruci*** era în trecut *a Vameșului*, dar aceasta nu pentru că n-ar fi existat prăznuirea Sfintei Cruci, doar că aceasta nu era în a III-a duminică, ci miercuri în săptămâna a IV-a, când se înjumătățește Postul Mare. Și în prezent se spune că „precum prin lemnul [pomul] care era în mijlocul raiului desfătărilor a venit căderea, tot așa prin lemnul [Crucii] care este cinstit la mijlocul Postului, primim mântuirea”. Am putea spune că această analogie nu corespunde întru totul realității, întrucât Duminica a III-a este puțin înainte de jumătatea Postului Mare, deci vechea așezare a sărbătorii *Închinării la lemnul Sf. Cruci* era mai potrivită. Dar tocmai pentru că această sărbătoare a primit o cinstire foarte mare, s-a hotărât mutarea ei în zi de duminică. Luni, miercuri și vineri în săptămâna a IV-a au rămas ca zile speciale de închinare la Sf. Cruce printr-o rânduială specială de la Ceasul I. Mai trebuie să menționăm că, începând cu săptămâna a IV-a, se pun ecteniile pentru *cei spre luminare*, aceasta reieșind din vechea practică a treptelor catehumenatului.¹⁶

⇒ ***Duminicile a IV-a – a Sf. Ioan Scărarul și a V-a – a Cuvioasei Maria Egipteanca*** au o istorie diferită de celelalte duminici din Postul Mare. Și ele în trecut aveau alte denumiri. De exemplu, în a IV-a duminică era citită pericopa despre *Samarineanul milostiv*, iar în a V-a, pericopa despre *Bogatul nemilostiv și săracul Lazăr*. Și astăzi innografia acestor duminici și chiar a săptămânilor a V-a și respectiv a VI-a au tematicile de mai înainte.

Mai mulți liturgiști consideră că apariția acestor duminici este în strânsă legătură cu practică veche, când în timpul săptămânii (de luni până vineri) în perioada Triodului nu se făceau pomeniri ale Sfinților, ci ei erau repartizați pentru ziua de sâmbătă, iar cei mai mari, pentru ziua de duminică. Și Sf. Ioan

---

¹⁶ Pentru a fi mai expliciti, trebuie să dăm câteva referințe istorice despre vechea practică a catehumenatului. Se știe că a doua categorie de catehumeni (mai avansați), adică „cei pentru luminare”, trebuia să se înscrie în lista celor care doreau să se boteze la Paștele din acel an, în cazul în care trecuseră cu bine prima perioadă de catehumenat, care putea dura chiar câțiva ani. Această înscriere se făcea în primele două săptămâni ale Postului Mare (cf. Canonul 45 Laodiceea), în prezența părinților sau vecinilor candidatului, care dădeau mărturie despre viața lui. În a treia duminică din Post li se dădea răspunsul dacă erau sau nu acceptați pentru acel an; apoi ei se închinau la Sfânta Cruce (duminică, luni, miercuri și vineri în săptămâna a IV-a Postului Mare – de unde și practica liturgică de astăzi!) și începeau un proces didactic foarte intens, care culmina cu învățarea Simbolului de Credință. Tot începând cu săptămâna a IV-a, mai exact de miercuri, se spuneau pentru această categorie o Ectenie și o Rugăciune aparte. În fiecare zi de joi a Postului Mare (de fapt numai în săptămânile V, VI și VII), ei trebuiau să se prezinte în fața episcopului sau preotului, pentru a prezenta ceea ce au învățat pe parcursul săptămânii (cf. Canonul 46 Laodiceea), urmând ca în Vinerea Patimilor să fie citite exorcismele și lepădările – aceasta încheind practic catehumenatul lor.

Scărarul, și Sf. Maria Egipteanca au dată fixă de prăznuire (30 martie și, respectiv, 1 aprilie), dar pentru că pomenirea lor nu era posibilă în timpul săptămânii – ea a fost așezată în duminici speciale. Există și o interpretare duhovnicească a acestor două duminici, întrucât anume acești doi sfinți ne însuflețesc cel mai mult în această perioadă a Postului Mare – Sf. Ioan Sinaitul prin lucrarea sa *Scara*, iar Sf. Maria Egipteanca prin viața sa.

Practic, în vinerea săptămânii a VI-a se încheie *Postul Patruzecimii*, care este prima parte a Postului Mare și, începând cu Sâmbăta lui Lazăr, dar mai ales cu luna săptămânii a VII-a, începe o altă etapă a Postului Mare – Postul Patimilor sau Postul Paștilor, care are o altă structură și dinamică.

***

SĂPTĂMÂNA PATIMILOR

Întreaga Săptămână a Patimilor este o meditație la patimile Domnului, dar și la ultimele fapte și învățături date de El. Pe de altă parte, aceasta este o săptămână de intensificare a eforturilor noastre duhovnicești în vederea unei pregătiri mai bune pentru Praznicul Învierii.¹⁷ Această Săptămână este numită și *Săptămâna Mare* (μεγάλη) încă din sec. al IV-lea în Constituțiile Apostolice, iar acest epitet a trecut la toate zilele acestei săptămâni. Precizăm că în literatura de specialitate primele trei zile ale acestei săptămâni (luni, marți și miercuri) sunt numite și „Triduum-ul Mirelui”¹⁸, iar celelalte trei (joi, vineri și sâmbătă) sunt numite „Triduum-ul Pascal”¹⁹.

Inclusiv postul din această săptămână, începând cu Sâmbăta lui Lazăr și până în Sâmbăta Mare, este văzut și trăit ca un post mai special de patruzeci de zile, încheiat în vinerea dinainte de Florii.

Pentru un studiu istorico-liturgic mai aprofundat asupra acestei săptămâni ne vom folosi de câteva lucrări mai importante din tradiția liturgică a Bisericii și anume:

- *Descrierea pelerinajului la locurile sfinte a Silvei Egeria* – sfârșitul sec. al IV-lea [*Egeria-IV*]²⁰;
- *Tipicul Sfântului Mormânt din 1122*, dar care se fundamentează pe tipicul bizantin post-iconoclast și reflectă rânduielile liturgice de la Ierusalim din sec. IX-X [*Tipicul 1122*];
- *Tipicul Marii Bisericii din Constantinopol (Sfânta Sofia)* – sec. al IX-lea [*Sofia-IX*]. Acest document prezintă rânduielile de la catedrala capitalei în

¹⁷ Pentru un studiu detaliat asupra Săptămânii Patimilor recomand teza de doctorat a PS Damaschin Dorneanu, „Dimensiunea mistagogică a Săptămânii Sfințelor Pătimiri. Elemente de antropologie duhovnicească”, Sibiu 2019, care urmează a fi editată oficial. Cu bunăvoința autorului eu am putut studia teza înainte de publicare, în formatul electronic.

¹⁸ Detalii în teza PS Damaschin, iar ca lectură biblică și spirituală pentru aceste zile recomand cartea lui Brant Pitre, *Isus Mirele. Cea mai frumoasă poveste de dragoste a tuturor timpurilor*, Ed. Humanitas, 2018.

¹⁹ Detalii în teza PS Damaschin, iar ca lectură biblică și spirituală pentru aceste zile recomand cartea lui Brant Pitre, *Misterul Cinei de pe urmă. Isus și rădăcinile iudaice ale Euharistiei*, Ed. Humanitas, 2016.

²⁰ Între paranteze pătate am dat abrevierea pe care o vom folosi mai departe pentru un izvor sau altul.

- sec. IX-XII, dar și unele mai generale care pe atunci se oficiau în majoritatea catedralelor bizantine și chiar în unele parohii;
- mai multe tipicuri monahale de tradiție studită din sec. IX-XII [*Stoudion*] și în special *Tipicul Everghetinos* din sec. XI [*Everghetinos*]²¹;
  - mai multe *Lectionarii (biblice)*, care arată rânduielele citirilor biblice în diferite epoci și locuri. Cel mai relevant este *Lectionarul armean*, care prezintă sistemul citirilor biblice în Biserica Ierusalimului în sec. VI-VIII;
  - actualul Tipic al Mănăstirii Sf. Sava cel Sfințit, care datează din sec. XII-XIII, dar în care s-au făcut adăugiri și mai târziu, inclusiv – și chiar mai ales – pentru Săptămâna Patimilor [*Sava*].

Primele trei zile ale Săptămânii Patimilor: Sfânta și Marea Luni / Marți / Miercuri (Τῆ Ἁγία καὶ Μεγάλη Δευτέρα / Τρίτη / Τετάρδι) formează un grup aparte față de restul zilelor acestei săptămâni. Ele sunt asemănătoare și în rânduiala slujbei, chiar dacă fiecare zi are ca subiect de prăznuire evenimente sau pilde diferite. **Luni**, de exemplu, Biserica face amintire de *smochinul neroditor* și de *Iosif cel preafrumos*²²; **Marți** – se amintește de pilda celor zece fecioare (Matei XXV), iar **Miercuri** – de *ungerea Mântuitorului în Betania și de trădarea lui Iuda*²³.

Egeria-IV arată că la Ierusalim slujbele se făceau în Biserica Învierii după aceeași rânduială ca în restul Postului Mare. Se deosebea însă mult sistemul citirilor biblice.

După *Sofia-IX*, aceste zile, de asemenea, nu se deosebeau de zilele de rând ale Postului Mare, numai că existau schimbări în sistemul citirilor biblice: la Vecernie, de la *Ieșire* și *Iov*, nu de la *Facere* și *Pilde* ca de obicei, iar la slujba Tritoekti (care înlocuia Ceasurile III și VI) se citea de la *Iezechiel*, nu de la *Isaia*, ca de obicei. Diferențele de citire descrise mai sus sunt valabile și astăzi și ele sunt de proveniență constantinopolitană. O altă deosebire era că la Vecernie se adăuga o Evanghelie care, de obicei, nu se punea.

Tipicul 1122 prevede mai multe modificări, dintre care cele mai multe astăzi nu mai sunt în uz. La Utrenie se puneau trei Catisme; după Psalmul 50 se puneau troparele de umilință (*Miluieste-ne pe noi, Doamne...*); existau două Condace – înainte și după Cântarea a VIII-a a Canonului; între părțile Doxologiei (*Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu... și Învrednicește-ne pe noi, Doamne...*) se citeau Paremii și Evanghelie; în toate aceste trei zile, la sfârșitul Liturghiei existau trei rugăciuni „de după Amvon” diferite.

Stoudion prevede pentru aceste zile o slujbă asemănătoare cu cele din zilele de rând ale Postului Mare. La Utrenie nu este Evanghelie și se pun doar două Catisme; în loc de Cântările Treimice apare troparul pe glasul VIII: *Iată, Mirele vine în miezul nopții...*, iar în locul Exapostilarilor (Luminândelor) obișnuite ale Postului Mare, se patru Evanghelii²⁴ la Ceasurile din aceste trei zile + Joia Mare.

²¹ În paranteze pătrate sunt indicate numele codificate ale acestor izvoare, așa cum vor fi ele citate în acest studiu.

²² Este vorba de Iosif, fiul lui Iacov (din V.T.), care s-a împotrivit ispitei venite prin soția lui Putifar.

²³ A se vedea *Sinaxarele* acestor zile din Triod.

²⁴ Excepție face Evanghelia după Ioan din care se citea și se citește și astăzi numai până la cap. XIII.

Mai târziu, *Everghetinos* va restrânge citirea Evangheliilor doar pentru primele trei zile și va adăuga la Utreniile acestor zile și un Polieleu pe glasul VI.

Tipicul savait actual face o sinteză a mai multor rânduieli. Aici vom prezenta principalele schimbări de rânduială, în comparație cu slujbele din restul Postului Mare.

Slujbele din Minei se suprimă, afară dacă se întâmplă Praznicul Bunevestiri²⁵. La Vecernie se repetă stihirile de la Utrenie și ziua liturgică nu începe cu Vecernia, ci cu Utrenia. În primele trei zile se citește toată Psaltirea pentru că până la Duminica Tomii ea se suprimă.²⁶ Se mai obișnuiește ca la Ceasurile din aceste trei zile să se citească integral toate cele patru Evangheliile: Matei, Marcu, Luca și Ioan (ultima doar până la cap. al XIII-lea);²⁷ Miezonoaptea în aceste zile se săvârșește la chilie (nu în biserică). Există și unele obiceiuri locale legate de aceste trei zile. De exemplu, în Biserica Greacă, luni se scoate într-o procesiune frumoasă icoană a Mirelui Bisericii (Νυμφίος)²⁸ – icoană care va rămâne până Joi, când este înlocuită cu cea a Cinei de Taină. În Biserica Rusă se obișnuiește ca la cântarea troparului *Iată, Mirele...* să se deschidă Sfintele Uși și să se facă căderea mare a bisericii.

În Sfânta și Marea Joi (Τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλῃ Πέμπτῃ)

Specific pentru această zi a fost dintotdeauna o Liturghie solemnă joi seara (sau după-amiază)²⁹ la care, încă din vechime, se sfințeau Sfintele Taine pentru tot anul³⁰ și Sfântul și Marele Mir. În toate vechile rânduieli (inclusiv *Egeria-IV*) accentul în această zi cădea pe Liturghie și pe amintirea Cinei Domnului.

Tipicul 1122 adaugă pe lângă elementele vechi ierusalimitene și unele noi, de inspirație bizantină. Apare troparul „*Când slăviții ucenici*”, dar și Psalmul 118 cu alte două tropare, astăzi nefolosite. După Utrenie, Ceasuri și Vecernie, patriarhul mergea în *foișorul de sus din Sion*³¹ unde se săvârșea Liturghia și sfințirea Mirului. Liturghia începea cu Vohodul Mic.³² În loc de Herovic se cânta, ca și astăzi, *Cinei Tale celei de taină...* pe glasul IV. Rugăciunea Amvonului era specială.

După *Sofia-IX*, slujba se începea cu închinarea la suliza cu care a fost împuns Mântuitorul Hristos³³. După Vecernie patriarhul spăla picioarele la doisprezece

²⁵ Acest lucru se poate întâmpla doar în Bisericile care țin vechiul calendar iulian și pentru sărbătorile cu dată fixă.

²⁶ Doar la Prohodul de Vineri seara se pune Catisma a XVII-a. În rest, din Joia Mare până la Vecernia de sâmbătă seara dinainte de Duminica Tomii, citirea Catismelor este interzisă. Tot în această miercuri se pune ultima dată rugăciunea Sf. Efrem Sirul.

²⁷ În Biserica Rusă există obiceiul de a citi aceste Evangheliile în Săptămâna a VI-a, pentru a nu îngreua slujbele din ultima săptămână sau chiar pe tot parcursul Postului Mare (săptămânile II-VI), în pericope și mai mici. Această redistribuire este de fapt o practică bizantină mai veche.

²⁸ Este vorba de icoana Mântuitorului cu coroană de spini și care, de obicei, mai ales în tradiția bizantină, se pune la proscomidiar.

²⁹ Canonul 50 Cartagina a permis ca în această zi – singura în an – credincioșii să se poate împărtăși pe mâncate, probabil ca o amintire de Cina cea de Taină la care, într-adevăr, mai întâi a fost mâncarea și apoi împărtășirea. Același ordin a fost valabilă în toată Biserica până pe la jumătatea sec. al II-lea, când deja s-a trecut la rânduiala actuală. Canonul 29 Trulan a anulat Canonul 50 de la Cartagina.

³⁰ În mod greșit (sau cel puțin incomplet) unii numesc acestea *împărtășania pentru bolnavi*. În realitate, aceste Sfinte Taine uscate se pot folosi în mult mai multe situații: la împărtășirea nou-botezaților (dacă sunt mai mari ca vârstă), la împărtășirea mirilor în cadrul Cununii, așa cum secole de-a rândul s-a făcut în Biserică, la împărtășirea militarilor, etc.

³¹ Locul în care, după tradiție, a avut loc atât Cina cea de Taină, cât și Cincizecimea. Este vorba de casa lui Ioan Marcu.

³² Se observă că Vecernia se făcea în locuri și în momente diferite, nu unite ca în prezent în această zi.

³³ Aceasta se găsește în prezent la Roma.

slujitori, după care se făcea Intrarea cu Evanghelia și urma Liturghia la care se sfințea Sfântul și Marele Mir.

Tradiția studită este foarte diversă. Un element deosebit este spălarea picioarelor după Liturghie, ca și astăzi. Un tipic georgian aparținând acestei tradiții prevede spălarea picioarelor între împărtășirea credincioșilor și Rugăciunea Amvonului.

Tradiția savaită actuală este cunoscută. Ea este uniformă pentru aproape întreg Răsăritul Ortodox, cu mici diferențe locale, mai ales la Ierusalim.

La Roma (în Apus), până în secolul al VII-lea, în Joia Mare nu se slujea Liturghie (după modelul celorlalte zile de joi din Postul Mare), însă mai târziu s-a introdus Liturghia și Sfințirea Mirului. În prezent se săvârșește o Missa solemnă la care se sting lumânările și se oprește bătaia clopotelor până în noaptea de Paști.³⁴

Sfânta și Marea Vineri (Τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Παρασκευῆ) se referă la evenimentele biblice de la prinderea lui Iisus în Grădina Ghetsimani și până la moartea Lui pe cruce.

Mărturii despre o prăznuire deosebită a acestei zile avem încă din sec. al II-lea. De cele mai multe ori, până la începutul sec. al IV-lea, această zi era numită *paști-πάσχα* (de la evreiescul *pesah* – *trecere*); în unele regiuni, ziua era însoțită de o nespusă bucurie. Începând cu sec. al IV-lea, când se generalizează data Paștilor ca zi a învierii Domnului (și anume duminica), vinerea și sâmbăta dinainte de Înviere devin zile de post aspru și doliu. Strictețea postului s-a concretizat și prin interdicția, prin sec. al V-lea, de a face Liturghie în această zi. Această „interdicție” provine din tradiția palestiniană, căci în Bizanț această regulă a început a se generaliza abia în sec. al XIII-lea, până atunci săvârșindu-se în Vinerea Mare Liturghia Darurilor Înaintesfințite. De la Sf. Ioan Gură de Aur aflăm că, în timpul lui, la Antiohia încă se săvârșea o Liturghie obișnuită, ceea ce înseamnă că Vinerea Mare a devenit zi aliturgică abia prin sec. al V-lea, iar după toate probabilitățile, chiar în sec. al VI-lea. În prezent se face Liturghie doar dacă se întâmplă Praznicul Buneivestiri. Nici în Apus, în prezent nu se face Missa, dar se împărtășesc cu Daruri Înaintesfințite.

După anul 326, se construiesc principalele biserici creștine la Ierusalim, iar locurile prin care a trecut Mântuitorul Hristos și, mai ales, cele unde a pățimit, au devenit loc de pelerinaj. Acolo au început a se dezvolta anumite slujbe care aveau ca element de bază parcurgerea pe jos a acelor locuri în Joia și Vinerea Mare, citindu-se la fiecare popas un fragment corespunzător din Sfânta Evanghelie. Mai târziu, acest obicei s-a răspândit și în alte părți ale Răsăritului și chiar în Apus.

Tot în legătură cu această zi, tradiția liturgică a Constantinopolului (din sec. IX-XII) menționează două obiceiuri și anume: a) lepădarea de Satana a catehumenilor ce urmau să se boteze a doua zi, sâmbătă; și b) apariția citirii celor 12 Evanghelii ale Patimilor. Se presupune că la început erau doar 11, după

---

³⁴ Există și o explicație simbolică conform căreia în această perioadă toate clopotele „merg” la Roma pentru a primi binecuvântare pentru întreg anul.

numărul Evangheliilor Învierii, dar ceva mai târziu s-a mai adăugat una, pentru valoarea simbolică a numărului „12”.

Stoudion menționează și 15 Antifoane specifice zilei și o rânduială deosebită a Ceasurilor, cu citiri din Paremii, Apostol și Evanghelie.³⁵ Ziua liturgică se încheie cu Vecernia, la Stihovna căreia se scoate Sfântul Epitaf.

În cultul etiopian, la Ceasuri se citește toată Psaltirea, împărțită în trei părți.

În cultul roman, se săvârșește Liturghia Darurilor Înaintesfințite, diferită de cea bizantină și este foarte mult dezvoltat ritul numit *tenebrae*, întâlnit și în unele confesiuni orientale. El constă în stingerea tuturor lumânărilor din biserică, rămânând aprinsă doar una care-L simbolizează pe Hristos. Începând din sec. al XIII-lea, mirenii nu se mai împărtășesc în această zi. După Conciliul II Vatican rânduiala slujbei a fost puțin modificată și au fost eliminate textele anti-iudaice.

Tot în Apus s-a dezvoltat o innografie legată de *Drumul Crucii - Via Dolorosa* - în paisprezece scene/stații.

Sfânta și Marea Sâmbătă (Τῷ Ἀγίῳ καὶ Μεγάλῳ Σαββάτῳ) este ziua liturgică care reflectă evenimentele biblice petrecute de la coborârea de pe cruce și îmbălsămarea trupului lui Hristos până la punerea în mormânt și coborârea la iad a Mântuitorului. Sărbătoarea are și un profund caracter dogmatic care este relevat în mod deosebit de troparul pe glasul IV *În mormânt cu trupul, în iad cu sufletul, ca un Dumnezeu...*

Această zi era ținută cu o deosebită strictețe, în unele zone fiind obligatorie abținerea totală de la mâncare și băutură până după Liturghia pascală. Conform Canoanelor 64 Apostolic și 55 Trulan, această sâmbătă este singura din timpul anului în care se ține post aspru.

Există o mulțime de mărturii despre serbarea acestei zile la Ierusalim începând cu sec. al IV-lea și mai departe. Momentul central al acestei zile liturgice era botezul celor pregătiți pentru luminare. Evoluția citirilor biblice este și ea importantă. Numărul Paremiilor varia în funcție de numărul celor ce se botezau. Mult mai târziu s-a generalizat numărul fix de cincisprezece Paremii (chiar și atunci când nu se botează nimeni).

Slujba Sâmbetei Mari începe vineri seara, cu Utrenia la care se cântă Prohodul Domnului, după care se cântă în chip profetic *Binecuvântările Învierii*. La sfârșitul Doxologiei Mari se face procesiune în jurul bisericii cu Sfântul Epitaf, iar la sfârșitul Utreniei se citește Apostol și Evanghelie. A doua zi, după-amiază, se citesc Ceasurile, apoi Liturghia Sfântului Vasile cel Mare unită cu Vecernia. Heruvicul obișnuit este înlocuit cu un alt imn – *Să tacă tot trupul...*, care se pare că este cel mai vechi Heruvic.³⁶ Axionul este și el special.

După Liturghie se face binecuvântarea pâinii și a vinului care se dau celor prezenți în biserică.³⁷ Această rânduială este în legătură cu un vechi obicei

³⁵ Mai târziu acestea au fost numite *Ceasuri Împărătești* pentru că la ele participa întreaga curte imperială din capitală, obicei care s-a imprimat și în tradițiile monarhice românești și slave.

³⁶ Există chiar și o icoană cu această denumire, plină de simboluri mistice și euharistice.

³⁷ Binecuvântarea acestora se face prin aceeași rugăciune de binecuvântare de la Litie, doar că nu se menționează grâul și untdelemnul. Unii confundă această pâine stropită cu vin cu artosul care se binecuvântează în ziua de Paști, citind în mod greșit rugăciunea din Liturghier rezervată artosului (numit el însuși uneori „paști”).

monahal care prevedea ca Liturghia să fie făcută după amiază, iar după aceasta monahii să rămână în biserică până la începutul slujbei pascale. Pentru a rezista, ei gustau o bucată de pâine (relativ mare) și puțin vin pentru a se întări, iar în acest timp ascultau citirea din Faptele Apostolilor.

În unele rituri creștine există un ritual al pocăinței prepascale.

Mențiunile privind coborârea minunată a *focului* sau a *luminii sfinte* în această zi la Sfântul Mormânt sunt relativ târzii. Prima mărturie pare a fi *Descrierea pelerinajului monahului occidental Bernard (870)*, apoi în *Scrisoarea arhiepiscopului Aretha al Cezareii Capadociei către emirul Damascului (sec. X)* și în multe alte scrieri începând cu sec. al X-lea.

Părerea unora că Sfânta Lumină a început să se coboare deasupra Sfântului Mormânt încă din sec. I sau cel mult al II-lea nu are nici o fundamentare documentară clară. Cel mai convingător argument în acest sens îl desprindem din *Descrierea pelerinei Egeria* (anul 384) care face o descriere foarte amănunțită a tuturor rânduinelilor și tradițiilor ierusalimitene legate mai ales de Săptămâna Patimilor și de Paști. Era imposibil ca ea să nu amintească de Sfânta Lumină dacă aceasta s-ar fi coborât. Și astăzi, ierarhii și preoții de la Sfântul Mormânt evită să spună că aprinderea acestei lumini are loc în chip minunat, preferând să vorbească despre un simbol și o reprezentare liturgică a luminii necreate a lui Dumnezeu, așa cum sugerează și rugăciunea pe care patriarhul Ierusalimului o citește în cadrul acestui ritual, fără a cere sau a invoca coborârea unei lumini sau a unui foc dumnezeiesc.

BIBLIOGRAFIE GENERALĂ:

1. *Triod*, Ed. IBMBOR, Buc. 2000.
2. *Православная Энциклопедия*, vol. VII – *mai multe articole tematice*; Moscova 2004.
3. Arranz Mihail, *История Типикона*, Leningrad, 1978, 112 p.
4. Braniște Ene, Pr. Prof. *Liturgica generală*, Buc. 1993.
5. Damaschin Dorneanul, episcop, „Dimensiunea mistagogică a Săptămânii Sfintelor Pătimiri. Elemente de antropologie duhovnicească”, Sibiu 2019 (needitat).
6. Dmitrevski A.A., *Триод постная – училище благочестия*, Kiev 1905, 17 p. Foundoulis Ioannis, *Dialoguri liturgice*, 3 vol. Ed. Bizantină, 2008-2009.
7. Karabinov I.A., *Постная триодь: Исторический обзор ея плана, состава, редакций и славянских переводов*, Petersburg 1910-
8. Makarios Simonopetritul, ieromonah, *Triodul explicat*, Ed. Deisis, Sibiu, 2000, 560p.
9. Schmemmann Alexander, *Postul cel Mare*, Ed. Doris, Buc. 1998, 190 p.